

**Лукін Сергій Юрійович,**

*к.е.н., доцент,*

*директор закладу післядипломної освіти,*

*“Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій при*

*Київській обласній державній адміністрації”,*

*м. Київ*

*ORCID 0000-0001-6516-5605*

УДК 352

doi: 10.34213/tp.20.02.07

## СУСПІЛЬНО-ГРОМАДСЬКИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПРОСТОРІВ

Розглянуто процес ідентифікації публічного простору через розгляд місця суспільного і громадського аспектів. Досліджено суспільний простір міста, що дав доволі різнобічну інформацію про особливості функціонування суспільства, його цінності, пріоритети та орієнтації, рівень інтегрованості та розвитку. Визначено параметри та функціональність громадського простору. Модель “резидентного розміщення” (Т. Парсонс) може бути і далі використано для більш детального розгляду темпоральності організації простору соціальної взаємодії.

**Ключові слова:** публічний простір, суспільний простір, громадський простір, властивості публічного простору, соціальні зміни.

**Постановка проблеми.** Актуальність просторового дискурсу в публічному управлінні зумовлено конструюванням нових форм часу і нових соціальних просторів, що втручаються у процеси соціальних змін і вимагають не тільки наукового аналізу, нової мови опису, але і прийняття конкретних рішень, пов’язаних з удосконаленням суспільних відносин, реформуванням соціальних інститутів, систем управління, перебудовою мислення, виробленням нової психології, затвердженням динамізму стилю і способу життя, норми взаємодії культур.

Поняття простору – одне з найбільш фундаментальних в онтології людського мислення. Його усвідомлення органічно притаманне нам, по-перше, в єдності з категорією часу, як хронотоп, просторово-часовий континуум, по-друге, такий, що охоплює і включає людей в реальність. Розглядаючи простір у суспільному розумінні, можна трактувати про розмежування таких його різновидів, як фізичний, соціальний, життєвий, суспільний, публічний тощо.

У даний час термін “публічний простір” є швидше дискусійним концептом, ніж аналітично обґрунтованим поняттям. Одним і тим же терміном об’єднуються різні диверсифікації розумінь публічного простору, приписуються різні властивості, різними авторами виводяться різні теоретико-методологічні та практичні наслідки. Публічна сфера вже отримала фундаментальну філософську і наукову інтерпретацію, водночас залишається відкритим питання наукової рефлексії репрезентації публічного простору.

**Аналіз останніх публікацій.** До аналізу простору зверталися: О. Конт, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, П. Сорокін, Т. Парсонс, пізніше – Е. Гідденс, П. Бурдьє, А. Лефевр, Е. Соджа, А. Ален та ін. Різноманіття підходів до визначення суспільного простору, представлених у науці філософським, культурологічним, політичним, соціологічним дискурсами (П. Бурдьє, І. Гофман, Г. Зіммель, Т. Парсонс, П. Сорокін, А. Філіппов та ін.), дозволяє виділити основні його поняття: простір суспільних позицій і диспозицій, соціальні відносини між акторами, соціальні ролі й соціальні практики, соціальне поле та ін.

Водночас понятійний апарат суспільного простору сприяє його вивчення в сукупності структурно-змістовних, статусно-рольових і ціннісних підстав його функціонування й розвитку.

Утім наукові праці не висвітлюють досліджуване питання крізь призму вітчизняної науки публічного управління, ураховуючи важливість визначення основних аспектів розгляду змін, що відбуваються в суспільному середовищі – у соціальних відносинах, спільнотах, інститутах тощо.

**Мета статті** – розглянути динаміку суспільних змін, ураховуючи характеристики публічного простору.

**Виклад основного матеріалу.** У минулому багато географів стверджували, що метою географії є вивчення простору. Сьогодні більшість географів стверджують, що метою географії є аналіз значущості простору для суспільних процесів. Простір – це система координат для матеріальних аспектів соціальних дій у формально-класифікаційному сенсі. У контексті виявлення основних властивостей публічного простору сучасних міських територій та емпіричних проявів у ньому соціальних змін виділяється важливий аспект розгляду публічного простору – простір взаємодії суспільних акторів.

У міському просторі умовно можна виділити такі виміри: персональний, тілесний простір (часто описується як “бульбашка”); приватний закритий простір (обмежується правами власності та контролюється власником (наприклад, приватне житло)); суспільний простір (або “публічний простір” (public space)) – простір, який група сприймає як свій. Останній може мати конкретного власника (наприклад, території кафе, торговельно-розважальних комплексів, одним із функціональних призначень яких є взаємодія суб’єктів споживання) або ж перебувати у власності громади (наприклад, вулиці) чи бути напівприватним (внутрішній двір будинку) [2, с. 65].

У західній традиції прийнято вживати термін public space, тоді як українські науковці використовують низку термінів – “суспільний простір”, “публічний простір”, “громадський простір” або ж навіть “соціальний простір”.

Соціальні групи змінюють свої диспозиції, ієрархічно вистроїлися всередині соціального простору, таким чином утворюють свої зони, які перетинаються при взаємодії, при цьому не змінюючи соціальної дистанції. На погляд, П. Бурдье, Р. Зиммель, можна знаходитися фізично поруч один з одним, але незмірно далеко один від одного в суспільному просторі. Згідно з соціальною структурою суспільства утворюються й різні за набором наданих послуг сервісні підприємства, які так само, як і споживачі, можуть перебувати територіально поруч, але соціально далекі один від одного через орієнтованість на різні соціальні групи клієнтів, матеріально-технічну оснащеність і відповідно можливості виробництва послуг.

Нерівність, ієрархія, дистанція проявляються в “резидентному розміщенні” [6], свого роду територіальності, локальності, з якої надалі можна отримувати ренту у вигляді символічного капіталу. Наприклад, П. Бурдье вказує на поділ простору на центр і периферію, а також окупацію центру індивідами з великим капіталом. Він використовує своєрідні метафори – “ефект клубу” і “ефект гетто” – як маркери соціальної диференціації. Територіальний поділ суспільного простору на “клуб” і “гетто” дозволяє П. Бурдье уявити такий простір, як розрізнений не лише за матеріальною ознакою і територіальним розташуванням, а і за наявністю символічного капіталу, що виражається у володінні владою, у статусі, реалізації соціально-культурних і споживчих практик [9, с. 60–61].

Ієрархізація в суспільному просторі неминуче відбивається на фізичному: попри те, що суспільний простір не є ідентичним фізичному, він постійно прагне реалізуватися в ньому. Фізично реалізований суспільний простір являє собою розподіл у фізичному просторі різних благ і послуг, а також фізично локалізованих акторів, які мають можливість присвоєння цих благ і послуг. Такий подвійний розподіл у просторі акторів як біологічних індивідів і благ визначає диференційовану цінність різних ділянок реалізованого суспільного простору [9, с. 54]. Таким чином, просторові структури дають підстави для встановлення особливого типу просторових відносин, у яких розвивається людина як суспільна істота, формуються або деформуються просторові сфери життєдіяльності, значущі для людини як особистості.

Існує чотири головних підходи до розуміння поняття публічного простору. Згідно з першим, публічне – це те, що стосується держави та її адміністративних функцій. Відповідно публічний простір – це простір, у межах якого забезпечується функціонування держави, виконання нею адміністративних функцій. Згідно з другим підходом, публічне – те, що стосується держави та економіки, а публічні простори – це простори, у межах яких забезпечується економічна діяльність. Третій підхід визначає публічне як те, що стосується громади, урядування, громадян і визначає публічний простір як простір, у межах якого громади або громадські асоціації встановлюють правила участі (членства) відповідно до моральних цінностей та соціальних очікувань, забезпечується взаємодія між учасниками. Згідно з четвертим підходом, публічне – те, що стосується комунікабельності, відкритого самовираження. Отже, публічний простір – це простір самовираження та комунікації [4].

Публічний простір міста також завжди відігравав суспільно важливу творчу та інтеграційну роль. Зокрема, ще з давніх часів площі та ринки були місцями збору та комунікації людей, обміну та взаємодії. Проте в сучасних містах суспільний простір виглядає інакше. Він є майданчиком не для спілкування, а для “спостереження” (Р. Сеннетт), що говорить про трансформацію публічної культури, яка перетворюється з вербальної на візуальну, змінює свою форму і наповнення, але не функцію [3, с. 22].

А. Філіппов розглядає простір як гнучку смислову схему, що дозволяє впорядковувати спостереження дій і взаємодій. Принциповою характеристикою такої схеми є ідентифікація спостерігача і дійових акторів, що займають місця, і кваліфікація простору залежно від соціально-історичних визначень тіла, місця і руху. На наш погляд, А. Філіппов найбільш точно визначає категорію “суспільний простір”: 1. Порядок соціальних позицій, наприклад статусів, які співіснують таким чином, що заняття однієї позиції виключає заняття іншої, подібно до того, як у фізичному просторі речі однієї й тієї ж природи не можуть займати одні й ті ж час і місце. 2. Характер будь-якого простору (зони, території, місця, регіону), його складники (кордони, об’єкти) мають суспільне походження. 3. Фізичний простір, оскільки на нього проєктується принцип розподілу і співвіднесення соціальних позицій [8, с. 160].

Наприклад, суспільний простір зумовляє особливості взаємодії, контактів та комунікації індивідів, насамперед норми поведінки, соціальну взаємодію, зумовлюють та формують цей простір. А. Лефевр підкреслює, що соціальні відносини виробництва мають соціальне існування лише тоді, коли вони є у просторі, проєктуються та водночас виробляють його. Формулювання дослідника включає в себе подвійну реїфікацію: реїфікацію простору і

реїфікацію відносин виробництва. Перша веде до матеріалістичного погляду на світ: соціальне існує тільки тоді, коли воно стає просторовим. А оскільки тільки матеріальне може бути просторовим, це означає, що соціальне існує тільки в матеріальному і може бути відтворене тільки матеріальним. Єдино можливий вихід з усього цього: матеріальне впливає на матеріальне, і в цьому процесі зароджується соціальне [1].

П. Бурдьє зазначає, що простір також є конструктом: “Той простір, у якому ми живемо і який ми пізнаємо, є соціально відміченим і сконструйованим”. Соціальне також “вбудовано” у просторове: фізичний простір є соціальною конструкцією і проекцією соціального простору, соціальна структура в об’єктивному стані (як, наприклад, план міста), об’єктивація й натуралізація минулих і нинішніх соціальних відносин” [7].

Другою важливою характеристикою суспільного простору є наявність контролю. А. Лефевр відштовхується від ідеї створеності, виробництва простору: “простір є продукт (соціальний)”. Однак, будучи засобом виробництва, він одночасно є і засобом контролю; у цьому сенсі він так само “реальний”, як товар або гроші. Зокрема, суспільний простір не лише зумовлює створення комунікації, а й обмежує її, він контролює та зумовлює рівень доступу; простір задає норми поведінки та існування в ньому. За Лайманом і Скоттом, саме існування соціальних норм, які керують поведінкою в натовпі, демонструє соціальний характер суспільного простору [5, с. 105].

Під громадськими просторами ми розуміємо частину міського середовища, цілеспрямовано створюваного в інтересах жителів та гостей міста для вільного самовираження, комунікації, відпочинку та прояву своїх здібностей на благо суспільства. Тому можна виділити основні параметри сучасних громадських просторів:

- вільний і рівний доступ для жителів і гостей, який передбачає як фізичну, так і економічну рівнодоступність;
- різноманіття власності (державна, муніципальна, приватна) за переважування державної та муніципальної для вирішення завдання збереження рівнодоступності для громадян;
- ціннісна орієнтованість залучення жителів до громадських просторів буде інтенсивніше при збереженні історичної, архітектурної, естетичної та соціальної цінностей;
- індивідуальність, яку пов’язано з суспільною цінністю і яка повинна викликати асоціації, громадський резонанс, значущість;
- урбаністичний сценарій – рух і потоки, привабливість і функціональність;
- комфортність умов – полягають у доступності в часі та просторі (транспорт), безпеці, зелених смугах.

Функціональність громадських просторів може проявлятися: а) у формуванні простору для політичного дискурсу, де відбуваються дискусії на теми, життєво важливі для даної політичної спільноти, і відбувається можлива зміна поглядів (мітинги, пікети); б) як точки взаємодії влади і жителів (міські та народні свята, маскаради та святкові паради тощо); в) у проведенні дозвілля жителів; г) як своєрідний інструмент збереження історико-архітектурних, національних (традиційні, пов’язані з діячами літератури, культури і науки) ансамблів.

Таким чином, системний взаємозв’язок трансформації міського середовища створенням громадських просторів надає кумулятивний ефект і підвищує якість життя жителів. Отже, евристичний потенціал вивчення публічного простору міста для фіксації соціальних змін полягає в тому, щоб окреслити емпірич-

но реєстровані референти цих змін в організації, функціональному призначенні та особливостях використання місць спільного доступу жителів великих міст.

Якість громадського простору характеризує якість життя в місті. Архітектурний і художній образ, комфортність середовища громадських просторів, залежить від особливостей взаємозв'язку між створеними і природними компонентами міського середовища та від характеристик кожного конкретного міського ландшафту.

Таким чином, досвід дослідження міських громадських просторів показує, що соціальна значущість кожного громадського простору зростає з його функціональною і культурною цінністю, але є категорією відносною. Необхідність диференціації громадських просторів міста зумовлена не тільки різними їх просторовими і розмірними типами, але і взаєморозташуванням і взаємодією, що дозволить виявити просторові моделі.

**Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.** Очевидно, що перераховані ознаки можна розглядати також у контексті фізичного, економічного, комунікативного та нормативного вимірів вивчення публічного простору. Дослідження суспільного простору міста дає доволі різнобічну інформацію про особливості функціонування суспільства, його цінності, пріоритети та орієнтації, рівень інтегрованості та розвитку.

До поля уваги науковців потрапляють закономірності суспільно-громадського простору, соціокультурні механізми його освоєння, інституційні форми підтримки соціально-просторового порядку, розподіл просторового знання в соціальній структурі повсякденності, смислове наповнення соціально-просторових взаємодій, різноманіття і єдність просторових практик. Динаміка суспільних змін, ураховуючи різні погляди та інтерпретації публічного простору, зумовляє пошук сучасного функціонального наповнення публічного простору через суспільно-громадський аспект у морфічному полі. І цілком природно, що ці зміни мають певним чином відбиватися і на публічному просторі – і на самій його організації, і на функціональному призначенні та особливостях публічного використання. Модель “резидентного розміщення” (Т. Парсонс) може бути і далі використано для більш детального розгляду темпоральності організації простору соціальної взаємодії.

#### Список використаних джерел

1. Афанасьєва Л. Суспільний простір поліетнічного міста як фактор формування етнічної толерантності молоді. *Соціологічні студії*. 2013. № 2. С. 17–22. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst\\_2013\\_2\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2013_2_5) (дата звернення: 10.05.2020).
2. Жулькевська О., Грищенко М. Суспільний простір міста як об'єкт соціологічного вивчення та емпіричний референт соціальних змін. *Соціологічні студії*. 2012. Вип. 1. С. 61–66.
3. Закірова С. Співіснування і взаємодія комунікації і публічного простору в урбаністичному середовищі *Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (8–10 жовт. 2019 р.)* : у 2 т. Київ, 2019. С. 22.
4. Мезенцев К. Сучасні трансформації публічних просторів Києва: передумови, прояв та специфіка. *Часопис соціально-економічної географії*. 2017. Вип. 22. С. 39–46. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chseg\\_2017\\_22\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chseg_2017_22_9) (дата звернення: 10.05.2020).
5. Нові лідери територіального розвитку : навч.-метод. посіб. / за ред. Л. О. Радіонова. Харків, 2019. 140 с.
6. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия. Функциональная теория изменений. Понятие общества : пер. с англ. Москва, 1996. С. 462–525.
7. Ионин Л. Г. Социология культур. Москва, 1996. 431 с.
8. Филиппов А. Ф. Социология пространства. Санкт-Петербург, 2008. 290 с.
9. Бурдые П. Социология социального пространства. Москва, 2007. 288 с.



**Lukin S. U.,**

*PhD of Economic Sciences, Associate Professor, Director of Center of retraining and professional development of employees of state agencies, local governments, state enterprises, institutions and organizations Kyiv Regional State Administration, Kyiv*  
ORCID 0000-0001-6516-5605

## **PUBLIC ASPECT OF THE FORMATION OF PUBLIC SPACES**

The relevance of spatial discourse in journalism due to the design of new forms of time and new social spaces, which intervene in the processes of social change and require not only scientific analysis, a new description language, but making specific decisions related to the improvement of public relations, the reform of social institutions, governance systems, a restructuring of thinking, the development of a new psychology, an assertion of the dynamism of style and lifestyle, the norms of interaction of cultures.

Currently, the term “public space” is a rather controversial concept than analytically justified notion. The same term uniting the different diversification reasons of public space attributed to different properties, different authors display a variety of theoretical, methodological and practical implications. Public sphere has already received the fundamental philosophic and scientific interpretation, while it remains an open question of scientific reflection of the representation of public space.

Research into public space of the city gives quite comprehensive information about functioning of a society, its values, priorities and orientation, level of integration and development.

Dynamics of social change, given different views on interpretative public space, determines the search for modern functional public space through social and civic aspect of morpheia field. Naturally, these changes have a particular impact on the public space, and most of his organization, and on the functional purpose and characteristics of public use. The model of “self-hosting” (T. Parsons) can be further used for more detailed consideration temporalness space organization of social interaction.

**Keywords:** public space, public space. public space, properties of public space, social changes.

## **References**

1. Afanasieva, L. (2013). Suspilnyi prostir poliethnichnoho mista yak faktor formuvannia etnichnoi tolerantnosti molodi. *Sotsiologichni studii*, 2, 17–22. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sotsst\\_2013\\_2\\_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sotsst_2013_2_5) [in Ukrainian].
2. Zhulkevskva, O. & Hryshchenko, M. (2012). Suspilnyi prostir mista yak ob'ekt sotsiologichnoho vyvchennia ta empyrychnyi referent sotsialnykh zmin [Public Space of City as an Object of Sociological Investigation and Empirical Referent of Social Changes]. *Sotsiologichni studii – Sociological studies*, 1, 61–66 [in Ukrainian].
3. Zakirova, S. (2019) Spivishuvannia i vzaiemodiia komunikatsii i publichnoho prostoru v urbanistychnomu seredovyschi *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: aktualni tendentsii u tsyfrovu epokhu* : Proceedings of the 5th All-Ukrainian практичної конференції Scientific and Practical Conference, 8–10 zhovtnia 2019 r. Kyiv[in Ukrainian].
4. Mezentsev, K. (2017) Suchasni transformatsii publichnykh prostoriv Kyieva: peredumovy, proiav ta spetsyfika. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii – Journal of Socio-Economic Geography*, 22, 39–46. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chseg\\_2017\\_22\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chseg_2017_22_9). [in Ukrainian].
5. Novi lidery terytorialnoho rozvytku [New leaders of territorial development]. (2019). L.O. Radionova (Ed.) Kharkiv [in Ukrainian].
6. Parsons, T. (Ed.) (1996). Systema koordynat dejstvyia y obschaia teoriia system dejstvyia. Funktsionalnaia teoriia yzmenenyj. Poniatyie obschestva [The coordinate system of action and the general theory of action systems. Functional Theory of Change. Concept of society]. Moscow [in Russian].
7. Yonyn, L.H. (Ed.) (1996). Sotsyolohiia kultur [Sociology of cultures] Moscow [in Russian].
8. Fylyppov, A.F. (Ed.). (2008). Sotsyolohiia prostranstva [Sociology of space]. Saint Petersburg [in Russian].
9. Bourdieu, P. (Ed.) (2007). Sotsiologiia sotsialnogo prostranstva [Sociology of social space]. Moscow [in Russian].

*Надійшла до редакції 15.05.2020 р.*